

УДК 336.02

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛІНГ ОПЕРАЦІЙ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ В АСПЕКТІ ОПОДАТКУВАННЯ

Ірина Маркович; Андрій Крупка

*Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
Тернопіль, Україна*

Резюме. Комплексно проаналізовано теоретичні засади та практичні аспекти фінансового контролінгу операцій з цінними паперами з огляду на особливості їх оподаткування. Розглянуто можливості удосконалення контролінгу для підвищення ефективності управління цінними паперами на підприємствах. Детально проаналізовано сутність та функції фінансового контролінгу в системі управління фінансами сучасних підприємств. Визначено такі ключові функції, як стратегічне планування фінансової діяльності, бюджетування й фінансове планування, внутрішній консалтинг та аудит, постійний контроль і аналіз фінансових показників на предмет наявності та характеру відхилень. Наведено класифікацію цінних паперів та охарактеризовано етапи фінансового контролінгу операцій з ними. Зокрема, це стратегічне планування оптимального інвестиційного портфеля, бюджетування обсягів інвестування в різні інструменти, налагодження системи обліку і звітності за операціями, а також оптимізація їх оподаткування. Проведено детальний аналіз порядку оподаткування операцій з цінними паперами в Україні. Визначено ставки податку на прибуток та військовий збір, порядок розрахунку інвестиційного прибутку. Особливу увагу приділено можливостям податкової оптимізації шляхом використання передбачених законодавством пільг для довготермінових інвестицій чи здійснення операцій через офшорні юрисдикції зі сприятливим режимом. Важливо, щоб підприємство повністю дотримувалося як законодавства України, яке стосується вказаних операцій, так і законодавства тих країн, у яких здійснюється розміщення, купівля чи продаж цінних паперів. Детальний аналіз податкового регулювання в Україні, у тому числі ставок податків та можливостей податкової оптимізації, робить статтю важливим джерелом інформації для підприємств, що займаються операціями з цінними паперами. Зазначено, що фінансовий контролінг є ключовим інструментом управління такими операціями, а розгляд особливостей оподаткування відкриває можливості для оптимізації податкового навантаження та підвищення загальної ефективності фінансового управління підприємствами. Показано, що фінансовий контролінг є важливим інструментом управління операціями з цінними паперами, а аналіз особливостей їх оподаткування надає можливості для оптимізації податкового навантаження та підвищення загальної ефективності систем фінансового управління підприємствами.

Ключові слова: фінансовий контролінг, цінні папери, оподаткування.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.01.077

Отримано 27.11.2023

UDC 336.02

FINANCIAL CONTROLLING OF SECURITIES TRANSACTIONS IN THE ASPECT OF TAXATION

Iryna Markovych; Andriy Krupka

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ternopil, Ukraine

Summary. The article comprehensively analyzes the theoretical foundations and practical aspects of financial controlling of transactions with securities in view of the peculiarities of their taxation. Possibilities of improving controlling to increase the efficiency of securities management at enterprises are considered. The essence and functions of financial controlling in the financial management system of modern enterprises are

analyzed in detail. thus, such key functions as strategic planning of financial activities, budgeting and financial planning, internal consulting and auditing, constant control and analysis of financial indicators for the presence and nature of deviations are defined. The article presents the classification of securities and describes the stages of financial control of operations with them. such as strategic planning of the optimal investment portfolio, budgeting of investment volumes in various instruments, adjustment of the accounting and reporting system for operations, as well as optimization of their taxation. A detailed procedure for the analysis of tax transactions with securities in Ukraine has been carried out. which determined the rates of income tax and military levy, the procedure for calculating investment income. Particular attention is paid to the possibilities of tax optimization by using the benefits provided by the law for long-term investments or carrying out operations through offshore jurisdictions with a favorable regime. It is important that the enterprise fully complies with both the legislation of Ukraine, which includes operations, and the legislation of those countries in which placement, purchase or sale of securities takes place. A detailed analysis of tax regulation in Ukraine, including tax rates and opportunities for tax optimization, makes the article a crucial source of information for enterprises engaged in operations with securities. It is noted that financial controlling is a key tool in managing such operations, and the examination of taxation specifics unveils opportunities for tax burden optimization and overall enhancement of financial management efficiency for businesses. It is shown that financial controlling is the main tool for managing transactions with securities, and the analysis of the peculiarities of their taxation provides opportunities for optimizing the tax burden and increasing the overall efficiency of the financial management system of enterprises.

Key words: financial controlling, securities, taxation.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.01.077

Received 27.11.2023

Постановка проблеми. Функціонування сучасних підприємств відбувається в складному зовнішньому середовищі, що вимагає від них високого рівня гнучкості, адаптивності й водночас стійкості, зокрема, фінансової. Ефективність роботи організацій визначається не лише особливостями поєднання наявних ресурсів у відповідних системах, але й методами та інструментарієм управління.

Складовою фінансового менеджменту є фінансовий контролінг, який спрямований на забезпечення ефективності господарських операцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей проведення фінансового контролінгу в різних аспектах займалися такі дослідники як Терещенко О. О., Сташук Д. М., Самчук Д. Г., Демчук Н. І., Ткаченко Г. А., Скрипник Г. О., Цесар В. В. та інші, праці яких використано в даній статті.

Метою роботи є дослідження сутності фінансового контролінгу в частині оподаткування та його роль у забезпеченні операцій з фінансовими інструментами, зокрема цінними паперами.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: дослідити сутність та функції фінансового контролінгу як складової фінансового менеджменту; подати класифікацію цінних паперів та виявити особливості фінансового контролінгу операцій з ними; проаналізувати порядок оподаткування операцій з цінними паперами в Україні та ідентифікувати можливі напрями його оптимізації.

Виклад основного матеріалу. Фінансовий контролінг є дієвою координуючою системою взаємозв'язку між формуванням інформаційної бази, фінансовим аналізом, фінансовим плануванням та внутрішнім фінансовим контролем, що забезпечує концентрацію контрольних дій на найпріоритетніших напрямках фінансової діяльності підприємства, своєчасне виявлення відхилень фактичних її результатів від передбачених та прийняття оперативних управлінських рішень. Водночас фінансовий контролінг можна інтерпретувати як систему інформації, координації всіх підсистем управління, що передбачає використання методів і процедур із бюджетування, стратегічного планування, управлінського обліку, фінансової діагностики, інвестор – рилейшнз, управління ризиками та внутрішнього контролю, які в сукупності зорієнтовані на підвищення ефективності фінансово-економічних рішень і збільшення вартості підприємства [1].

Дане визначення комплексно розкриває сутність, цілі та інструментарій фінансового контролінгу як складової фінансового менеджменту (рис. 1).

Рисунок 1. Основні ознаки фінансового контролінгу

Джерело: сформовано на основі [1].

Ключовими функціями фінансового контролінгу є [2, с. 158]:

1. Визначення фінансової стратегії підприємства.
2. Бюджетування і планування.
3. Внутрішній консалтинг та аудит.
4. Контроль та аналіз фінансових відхилень.

Розглянемо ці функції детальніше.

1. Визначення фінансової стратегії підприємства.

Ця функція передбачає формування довготермінових цілей фінансової діяльності, розроблення та вибір напрямів ефективного використання фінансових ресурсів, розроблення політики управління активами та пасивами. Важливо, щоб фінансова стратегія повністю узгоджувалася із загальною стратегією розвитку підприємства. Відсутність конфліктів інтересів різних підрозділів та областей діяльності підприємства є обов'язковою умовою збалансованого розвитку компанії.

2. Бюджетування і планування.

Дана функція зводиться до формування фінансових планів та бюджетів, які конкретизують цілі фінансової стратегії підприємства на поточний період, тобто являють собою кількісне вираження планових показників. Залежно від галузевої приналежності підприємства, його розміру й стратегічних орієнтацій, бюджети можуть складатися за різними напрямками фінансової діяльності. Наприклад, бюджет доходів і витрат, бюджет руху грошових коштів, інвестиційний бюджет, кредитний бюджет тощо. Також процеси бюджетування передбачають збір та аналіз інформації від усіх структурних підрозділів, тому якість комунікацій та скоординованість є важливими компонентами ефективного фінансового управління підприємством.

3. Внутрішній консалтинг та аудит.

Внутрішній консалтинг передбачає розроблення та надання консультацій та рекомендацій відділом контролінгу іншим підрозділам компанії в частині бюджетування, ціноутворення, управління витратами з метою підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності компанії.

Внутрішній аудит означає перевірку та оцінювання системи внутрішнього контролю й управління ризиками в компанії, за результатами якого здійснюється вдосконалення системи управління фінансами, попередження помилок і зловживань.

4. Контроль та аналіз фінансових відхилень.

Дана функція зводиться до постійного моніторингу фактичних фінансових показників у порівнянні з плановими, виявленні відхилень та аналізі причин їх виникнення. Порівняння може здійснюватися як побудова динамічних рядів, знаходження відхилень поточних значень від даних якогось базового періоду або нормативних значень. Також порівняння може проводитися шляхом пошуку відхилень між бюджетними або прогнозними значеннями. Якщо спостерігаються суттєві відхилення отриманих даних від запланованих, слід переглянути, з одного боку, обґрунтованість прогнозів, а з іншого – провести оптимізацію витрат, намагатися підвищити ефективність бізнес-процесів тощо.

Варто зазначити, що фінансовий контролінг не обмежується рамками лише внутрішнього фінансового контролю, а служить дієвим механізмом формування, реалізації та коригування всіх основних стратегічних рішень у сфері фінансового менеджменту. Фінансовий контролінг у рамках досягнення основних цілей – забезпечення оптимального рівня ліквідності, підтримання платоспроможності та фінансової стійкості в середньо- та довготерміновому періоді, забезпечення рентабельності й прибутковості, зростання й управління вартістю підприємства – забезпечує комплексне й ефективне управління фінансами організацій, корпоративних структур [3].

Розглянемо особливості фінансового контролінгу операцій з цінними паперами.

Відповідно до статті 8 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [4] цінні папери – це документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передавання прав, що випливають із цих документів, іншим особам.

Цінні папери за порядком їх розміщення (видачі) поділяються на емісійні та неемісійні. Емісійні цінні папери – це ті, що посвідчують однакові права їх власників у межах одного випуску стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов'язання (емітент).

До емісійних цінних паперів належать:

- акції;
- облігації підприємств;
- облігації місцевих позик;
- державні облігації України;
- іпотечні сертифікати;
- іпотечні облігації;
- сертифікати фондів операцій з нерухомістю (сертифікати ФОН);
- інвестиційні сертифікати;
- казначейські зобов'язання України.

Неемісійні цінні папери можуть існувати виключно в документарній формі і за формою випуску можуть бути лише ордерними або на пред'явника. Неемісійні цінні папери можуть видаватися та існувати виключно в документарній формі як паперові або як електронні документи. Перелік цінних паперів, що можуть видаватися як електронні документи, визначається Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Національним банком України [4].

Якщо казати про фінансовий контролінг операцій з цінними паперами, в цілому він є частковим елементом загальної системи фінансового контролінгу в компанії і формується такими складовими.

Початковим етапом фінансового контролінгу операцій з цінними паперами є планування відповідних операцій, тобто розроблення довготермінової стратегії формування оптимального інвестиційного портфеля цінних паперів, яка абсолютно вписується в загальну стратегію розвитку компанії. Така довготермінова стратегія повинна базуватися на аналізі кон'юнктури фондового ринку, тенденцій розвитку окремих галузевих ринків, можливостей та пріоритетів підприємства.

Наступним етапом фінансового контролінгу операцій з цінними паперами є бюджетування, на якому здійснюється деталізація планів інвестування в конкретні цінні папери. Також визначаються обсяги інвестування в кожен фінансовий інструмент. Знову ж таки, як і у випадку побудови стратегій, бюджет інвестицій в цінні папери узгоджується із загальним фінансовим планом та бюджетом руху грошових коштів підприємства.

Важливою складовою фінансового контролінгу операцій з цінними паперами є облік і звітність відповідних операцій. Моніторинг, фіксація та формування звітності про операції з цінними паперами в кінцевому підсумку може мати такі звітні документи:

- звіт про склад і структуру інвестиційного портфеля;
- звіт про дохідність окремих фінансових інструментів і портфеля в цілому;
- звіт про ризикованість інвестиційного портфеля;
- звіт про дотримання бюджету інвестицій тощо.

Дані облікової звітності є надзвичайно важливі для вироблення обґрунтованих управлінських рішень та підвищення ефективності роботи компанії. У звітних документах можна простежити характер дотримання бюджету, проаналізувати відхилення фактичних показників від планових, що важливо для розуміння тенденцій та рівня необхідності проведення коригуючих заходів.

Також у межах фінансового контролінгу операцій з цінними паперами варто звернути увагу на оптимізацію оподаткування операцій з цінними паперами, тобто легальну мінімізацію податкового навантаження.

Загалом можна запропонувати окремі напрями оптимізації оподаткування та обирати й розвивати їх відповідно до особливостей законодавчого поля, в якому функціонує компанія (рис. 2).

Розглянемо окремі специфічні можливості, які визначені податковим законодавством України. Не зважаючи на досить вагоме податкове навантаження в Україні, можна виявити певні можливості для відповідної оптимізації.

Наприклад, зважаючи на те, що операції з цінними паперами в Україні оподатковуються податком на прибуток та військовим збором, розглянемо особливості їх нарахування.

Підпунктом 170.2.2 ПКУ [5] передбачено, що інвестиційний прибуток розраховується як позитивна різниця між доходом, отриманим платником податку від продажу окремого інвестиційного активу з урахуванням курсової різниці (за наявності), та його вартістю, що визначається із суми документально підтверджених витрат на придбання такого активу або вартістю інвестиційного активу, що була задекларована особою як об'єкт декларування у порядку одноразового (спеціального) добровільного декларування відповідно до підрозділу 9–4 розділу XX ПКУ з урахуванням норм пп. 170.2.4–170.2.6 ПКУ (крім операцій з деривативами).

Рисунок 2. Напрями оптимізації оподаткування операцій з цінними паперами

Джерело: сформовано самостійно.

До продажу інвестиційного активу прирівнюються операції з обміну інвестиційного активу на інший інвестиційний актив та операції зворотного викупу або погашення інвестиційного активу його емітентом, який належав платнику податку. Також до продажу інвестиційного активу прирівнюється й операція з повернення платнику податку коштів чи майна (майнових прав), або їх частини, попередньо внесених ним до статутного капіталу емітента корпоративних прав, у разі виходу цього платника податку з числа засновників (учасників) такого емітента, зменшення статутного капіталу чи ліквідації такого емітента. Однак, якщо здійснюється повернення фізичній особі майна за залишковою вартістю (безоплатне передавання), то ця операція не пов'язана з інвестиційними активами фізичної особи.

Якщо засновникові повертають раніше внесені ним майно в обмін на корпоративні права, то така операція буде оподатковуватися ПДВ. Пов'язано це з тим, що вона підпадає під поняття постачання товарів, що наведене в п.п. 14.1.191 ПКУ, оскільки в цьому випадку відбувається перехід права власності на майно. Так само підлягає обкладенню ПДВ і операція з безоплатного передавання майна.

Фінансовий результат від здійснення операції з інвестиційними активами фізична особа зобов'язана визначити у податковій декларації про майновий стан і доходи. У разі отримання інвестиційного прибутку такій особі необхідно сплатити ПДФО за ставкою 18% та військовий збір за ставкою 1,5%.

Якщо загальний фінансовий результат операцій з інвестиційними активами має від'ємне значення, його сума переноситься у зменшення загального фінансового результату операцій з інвестиційними активами наступних років до його повного погашення.

Одним із дозволених законодавством України напрямів оптимізації оподаткування операцій з цінними паперами є використання переваг податкових юрисдикцій, що передбачають пільгове оподаткування таких операцій.

Наприклад, у деяких офшорних зонах доходи від операцій з цінними паперами оподатковуються за нижчими ставками, ніж в Україні. При такому варіанті слід враховувати вимоги податкового законодавства України щодо контрольованих іноземних операцій та уникати визнання такої компанії контрольованою особою резидента України.

Висновки. Фінансовий контролінг є важливим інструментом управління операціями з цінними паперами. Ґрунтовний аналіз особливостей їх оподаткування в процесі контролінгу надає можливості для оптимізації податкового навантаження та підвищення загальної ефективності фінансового менеджменту підприємства. Детальний аналіз податкового регулювання в Україні, у тому числі ставок податків та можливостей податкової оптимізації, робить статтю важливим джерелом інформації для підприємств, що займаються операціями з цінними паперами. Зазначено, що фінансовий контролінг є ключовим інструментом управління такими операціями, а розгляд особливостей оподаткування відкриває можливості для оптимізації податкового навантаження та підвищення загальної ефективності фінансового управління підприємствами.

Conclusions. Therefore, financial controlling is an important tool for managing transactions with securities. A thorough analysis of the peculiarities of their taxation in the process of controlling provides opportunities for optimizing the tax burden and increasing the overall efficiency of the enterprise's financial management. A detailed analysis of tax regulation in Ukraine, including tax rates and opportunities for tax optimization, makes the article a crucial source of information for enterprises engaged in operations with securities. It is noted that financial controlling is a key tool in managing such operations, and the examination of taxation specifics unveils opportunities for tax burden optimization and overall enhancement of financial management efficiency for businesses.

Список використаних джерел

1. Терещенко О. О., Стащук Д. М., Савчук Д. Г. Сучасний стан і перспективи розвитку фінансового контролінгу. *Фінанси України*. 2011. № 2. С. 117–126.
2. Демчук Н. І., Ткаченко Г. А. Фінансовий контролінг як ключовий елемент в забезпеченні економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. 2019. № 1. С. 155–162. DOI: [https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-1\(19\)-155-162](https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-1(19)-155-162)
3. Скрипник Г. О., Цесар В. В. Фінансовий контролінг як невід’ємна складова системи управління. *Економічні студії*. 2020. № 3 (29). С. 69–74.
4. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (дата звернення: 02.01.2024).
5. Податковий кодекс України: Закон України зі змінами і доповненнями від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 02.01.2024).

References

1. Tereshhenko O. O., Stashhuk D. M., Savchuk D. Gh. (2011). Suchasnyj stan i perspektyvy rozvytku finansovogho kontrolinghu [The current state and prospects for the development of financial controlling]. *Finansy Ukrainy*. No. 2. P. 117–126.
2. Demchuk N. I., Tkachenko Gh. A. (2019). Finansovyj kontrolingh jak ključovyj element v zabezpečenni ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva [Financial controlling as an integral component of the management system]. *Naukovyj visnyk Ivano-Frankivskogho nacionaljnogho tekhničnogho universytetu nafty i ghazu*. Serija: Ekonomika ta upravlinnja v naftovij i ghazovij promyslovosti. No. 1. P. 155–162. DOI: [https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-1\(19\)-155-162](https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-1(19)-155-162)
3. Skrypnyk Gh. O., Cesar V. V. (2020). Finansovyj kontrolingh jak nevid'jemna skladova systemy upravlinnja [Financial controlling as an integral component of the management system]. *Ekonomichni studiji*. No. 3 (29). P. 69–74.
4. Pro rynky kapitalu ta organizovani tovarni rynky: Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 r. No. 3480-IV. [On capital markets and organized commodity markets: Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (accessed: 02 January 2024).
5. Podatkovyj kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy zi zminamy i dopovnenniamy [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine as amended] vid 02.12.2010 r. No. 2755-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws> (accessed: 02 January 2024).